

Г.Я. Адамовіч

Вымярэнні чалавечага ў класічнай літаратуры (А. Дантэ, Ё.В. Гётэ, Я. Колас, М. Багдановіч, М. Танк і інш.)

Вымярэнні чалавечага ў класічнай літаратуры пралягаюць паміж дзвюма іпастасямі: *быць і не быць*.

Быць або не быць – адно з «вечных» пытанняў, сфармуляваных Гамлетам. Гэта пытанне пралягае не толькі ў кірунках, акрэсленых героем шэкспіраўскай трагедыі, які разважаў пра помсту, забойства і самазабойства, пра неабходнасць дзеяння. Апазіцыя *быць і не быць* з’яўляецца ядром надзвычай шырокага кола пытанняў, у якое ўваходзяць экзістэнцыйныя праблемы і праблемы штодзённага быцця, пытанні матэрыяльнага і духоўнага планаў, жыцця і лёсу чалавека, грамадства, нацыі, чалавецтва ў цэлым. Адна з парадыгм, фарміруючых гэта кола, звязана з вызначэннем сутнасці чалавечага ў праекцыі процілеглых уяўленняў пра яго, акрэсленых у класічнай літаратурнай спадчыне.

Быць – значыць спраўдзіць вышэйшую задуму Бога аб чалавеку, якога Ён стварыў па “Свайму” вобразу і падабенству (“паводле вобразу”, “паводле падабенства” Бога – “Быццё”, раздзел 1). *Быць* створаным “па вобразу і падабенству” абазначае не проста механічную, не залежную ад чалавека прыналежнасць да Боскай сутнасці, калі таму не трэба прыкладаць для гэтага ніякіх намаганняў. *Быць* “вобразам і падабенствам” – значыць *стаць* ім, *стаць такім*, як было Ім задумана, заслужыць гэты “вобраз і падабенства”. І дзеля гэтага чалавеку даецца жыццё – для рэалізацыі вышэйшай задумы, для развіцця зададзеных параметраў росту для разгортвання магчымасцей свайго богападабенства. *Быць* змячае ў сябе пачатак, творчую задуму, зачын лёсу, “пралог”. Так, у “Пралогу на небе” (з трагедыі Гётэ “Фаўст”) Мефістофель называе чалавека “зямным бажком” і кажа, што “ён патрабуе з неба лепшых зорак / І асалодаў лепшых на зямлі”¹. *Быць* убірае ў сябе таксама жыццёвы фінал, “канечны вынік” жыццёвых і творчых намаганняў: “Дык вось канечны вынік мудрасці людской / Што толькі той жыцця і волі варт, / Хто кожны дзень за іх ідзе на бой...”², – гэта апошнія словы Фаўста, загалюўнага героя трагедыі Гётэ. Падобная формула патэнцыяльнай магчымасці чалавека *быць / стаць* “вобразам і падабенствам” ёсць у “Боскай камедыі” Дантэ, дзе чалавечае жыццё разглядаецца ў зямных і касмічных праекцыях-вымярэннях: “О християне, гордые сердцами... / Вам невдомек, что только черви мы, / В которых зреет мотылек нетленный, / На Божий суд взлетающий из тьмы”³. На гэта вышэйшае вызначэнне сутнасці чалавека, прадстаўленае ў класічнай літаратуры, сягнула думка-празрэне Максіма Багдановіча, які сфармуляваў галоўнае, да чаго павінен імкнуцца чалавек. Гэта набыццё таго, “ад чаго расце душа чалавека” – “то, от чего растет душа человека”⁴. Невыпадкова ў “Прытчы о васильках”

¹ Ё.В. Гётэ, Выбраныя творы, Мінск 1999, с. 159–160.

² Ё.В. Гётэ, Выбраныя творы, Мінск 1999, с. 559.

³ А. Данте, Божественная комедия, Минск 1987, с. 258.

⁴ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1993, т. 2, с. 59.

беларускі паэт ужыў класічны вобраз: “И ответил ему Христос, говоря: нет бесполезной красоты, ибо сама красота и есть то, от чего растет душа человека”.

Не быць, значыць, не спраўдзіцца, не самарэалізавацца, гэтаксама як і застацца або стаць недачалавекам. Калігула з аднайменнай драмы Альбера Камю хацеў стаць звышчалавекам, але стаў недачалавекам. Парфумер, галоўны герой рамана Патрыка Зюскінда, – самой прыродай народжаны недачалавек, звышмагутны выключна ў адным – у жывёльным. Недачалавек, народжаны грамадствам, – Алекс, а таксама тры яго *друга* (калі захаваць стыль аўтара рамана “Механічны апельсін” Энтані Бёрджэса). Гэты крайні полюс крайняга індывідуалізму заўважаны і вынесены на ўсеагульны суд пісьменнікам, чалавекам абвостранага ўспрымання, майстрам дасканалыя валодання словам. Менавіта пісьменнік прымушае добра ўгледзецца ў падобны тып, задумацца, узважыць і падвесці “канечны вынік”.

“Канечны вынік мудрасці людской” становіцца звычайна бачным напрыканцы жыцця, з набліжэннем смерці. Класічная літаратура і мастацтва так ці інакш рухаюцца паміж гэтымі дзвюма іпастасямі, паказваючы ўзыходжанне чалавека, рэалізацыю “вобраза і падабенства” ў пошуках і знаходжанні ім свайго зямнога прызначэння, або страту закладзенага ў ім вышэйшага боскага патэнцыялу. Чалавеказнаўчая роля мастацтва з адлюстраваннем у ім перыпетый жыццёвага лёсу чалавека натуральна пераўтвараецца ў чалавекатворчару. У сучасным грамадстве часцей культывуецца прынцыпова іншая парадыгма.

Жыццё чалавека прадвзначана пэўным алгарытмам, трыма яго крокамі: нараджацца – потам і цяжкай працай здабываць хлеб свой / у пакутах нараджаць дзяцей – і паміраць, – як сказана ў Старым запавеце. Англійскі пісьменнік С. Моэм у рамале “Бремя страстей человеческих” узнавіў гэты алгарытм у сюжэце ўсходняга падання: “Філіп прыгадаў аповед пра аднаго ўсходняга ўладара, які захацеў уведаць гісторыю чалавецтва; мудрэц прынёс яму пяцьсот тамоў: заняты дзяржаўнымі справамі, цар загадаў выкласці ўсё гэта ў больш сцімай форме; праз дваццаць год мудрэц вярнуўся – гісторыя чалавецтва займала цяпер усяго пяцьдзесят тамоў, але цар быў ужо занадта стары, каб адолець столькі тоўстых кніг, і зноў адаслаў мудраца; прайшло яшчэ дваццаць год, і пастарэлы, ссівелы мудрэц прынёс уладару ўсяго толькі адзін том, які ўтрымліваў ў сабе ўсю мудрасць свету, якую той прагнуў спазнаць; але цар ляжаў на смяротным ложку, і ў яго не засталася часу, каб прачытаць нават адну гэту кнігу. Тады мудрэц выклаў яму ўсю гісторыю чалавецтва ў адным радку, і яна сцвярджала: чалавек нараджаецца, пакутуе і памірае”⁵.

У гэтым алгарытме (з небыцця ў быццё – і з *быць* у *не-быць*) ёсць адна больш вольная пазіцыя паміж дзвюма кропкамі – першай і апошняй: “Не я нарадзіўся – мяне нарадзілі... Не я паміраю – мяне памруць”⁶, – абазначыў гэту

⁵ У. Моэм, Бремя страстей человеческих, Минск 1988, с. 548.

⁶ А. Разанаў, Шлях–360, Мінск 1981, с. 27.

залежнасць Алесь Разанаў. Але паміж нараджэннем і смерцю дадзена чалавеку само жыццё. І яно становіцца выпрабаваннем чалавека, яго свабодным выбарам, уласна прамоўленым “словам” – тым, што ён сам робіць са сваім жыццём. Нават калі чалавек пастаўлены ў жорсткія жыццёвыя абставіны, нават калі выбар значна абмежаваны, усё ж застаецца няхай і малая магчымасць застацца чалавекам, не дазволіць сябе перакінуцца-ператварыцца ў жывёлу: “Я той, хто не свіння...”, “Я той, хто не сабака...”, – сцвярджае сябе ў гэтым герой Алесь Разанава. Менавіта народжанае самім чалавекам “слова” пра самога сябе спраўджвае або абвяргае гэтую задуму – *быць альбо не быць* “вобразам і падабенствам”.

Калі ўзнавіць дыялог-спрэчку аб чалавеку паміж Госпадам і Мефістофелем у “Пралогу на небе”, дык магчымасць узвышэння, “магутнасць творчага гарэння”⁷ дадзены чалавеку самім Госпадам: *быць!* Яна ж мае сваю альтэрнатыву ў словах Спакушальніка адносна чалавека: “ползая в помёте, жрать будет прах от башмака”⁸: *не быць!* Гасподзь і Мефістофель спрачаюцца: *быць альбо не быць* чалавеку чалавекам. Яны спрачаюцца ў часы “ад Іова”. Не завершана гэта спрэчка пры жыцці Гётэ. Працяваецца яна і зараз. “Кожны з нас – частка вялікай і ашаламляльнай гісторыі барацьбы сатаны з Богам”, – кажа святар Свята-Петрапаўлаўскага сабора г. Мінска Віталь Харытановіч⁹.

Нас цікавіць сюжэт, у якім чалавек спраўджвае або не спраўджвае сваю магчымасць *пераўтварэння*, змянення ад “чарвяка” да “матылька”, набыцця “вобраза і падабенства” як “канечнага выніку” – гэта значыць таго, “ад чаго расце душа чалавека”. “Канечны вынік” – гэта “крышталь” пражытага і перажытага, “паэзіі і праўды” (па назве твора Гётэ), жыццёвага вопыту, усёй сумы, сукупнасці таго, што адбылося, што прайшоў-перажыў чалавек на сваіх шляхах. Ён убірае ў сябе асобныя моманты-этапы, тое, “ад чаго расце душа чалавека”, і сплаўляючы іх разам, пераўтварае, крышталізуе ў “канечны вынік”, у вобраз-маску “победившей страсти”. Крокі жыццёвай “крышталізацыі” чалавека выпуклы і пераканаўча паказаны ў творах класічнай літаратуры.

“Дык вось канечны вынік мудрасці людскай...”, – кажа Фаўст і глядзіць наперад: чалавек, паміраючы, здольны прадбачыць будучыню. Гэты матыў (прадбачанне будучага) вядомы са старажытных вераванняў, пашыраны ў літаратуры Сярэднявечча. “Канечны вынік” бачыцца Фаўсту наперадзе. Але найперш ён застаецца для чалавека ў мінулым – гэта набыткі пражытага, “скарб” перажытага. “І гэты скарб... / У сэрцы перажыты”, – герой Якуба Коласа сфармулюе гэту ключавую для класічнай спадчыны думку¹⁰. У лірычным уступе да сваёй трагедыі нямецкі асветнік аднавіў вобраз набліжанага, адноўленага мінулага. Гэты вобраз знайшоў сваё далейшае

⁷ Ё.В. Гётэ, Выбраныя творы, Мінск 1999, с. 158.

⁸ И.В. Гете, Собрание сочинений, М. 1976, т. 2, с. 18.

⁹ Временное «поражение» добра – только видимость: Священник отвечает на вопросы читателей о добре и зле, «Аргументы и факты в Белоруссии» 2009, № 32, с. 6.

¹⁰ Я. Колас, Сымон-музыка, Мінск 1952, т. 4, с. 291.

ўвасабленне, адгукнуўся ў творах іншых аўтараў: “Насущное отходит вдаль, а давность, / Приблизившись, приобретает явность”¹¹.

Варта пералічыць папярэднія моманты-этапы вызначэння сутнасці чалавека і мэтай яго жыцця (тое, “ад чаго расце душа чалавека”) у сукупнасці “канечнага выніку”, зробленыя ў трагедыі Гётэ.

Першы вынік “мудрасці людской” заключаецца ў наступным. Каб спраўдзіць вышэйшую задуму Бога пра чалавека, **чалавек павінен рэалізаваць сябе** або **выканаць сваё вышэйшае прадвызначэнне** (або *не быць* – Мефістофеля). У еўрапейскай цывілізацыі гэта думка сфармулявана ў антычныя часы, напрыклад, у “Энеідзе” старарымскага паэта Вергілія. Эней, загатоўны герой паэмы, 12 месяцаў заставаўся побач з Дзідонай, карфагенскай царыцай, якую кахаў. Але не каханне было яго “пакліканнем”. Зразумець сваё прызначэнне, “волю багоў”, знайсці і спраўдзіць сваё пакліканне, – вось што рухае героем твора і што спрыяла не толькі яго самарэалізацыі, але і ўзвелічэнню створанага згодна з гэтым наканаваннем горада (Рым), імперыі (Рымскай імперыі) і дынастыі (Юлій Цэзар, Аўгуст Актавіян).

Рэалізоўваючы сябе, чалавек так ці інакш спраўджае або Боскае, або дзябальскае ў сваім жыцці, у сваёй душы. Як сказаў сучасны літаратуразнавец І.А. Чарота, “... усе мы на роўнай адлегласці ад Бога, але не на аднолькавай адлегласці Да Бога. Бо апошняе залежыць ад таго, рухаецца чалавек насустрач Богу ці не”¹².

Гэта значыць, тое, **праз што рэалізоўвае сябе чалавек, набліжае яго да Бога або аддаляе ад Яго**.

Калі вызначаць, праз якія віды дзейнасці, учынкi, справы чалавек рэалізоўвае сябе, тады варта звярнуцца да феномена чалавека, складнікаў яго чалавечай сутнасці. Так, у грэцкім цыкле міфаў расказваецца пра суд Парыса, які павінен быў аддаць лобчык прыгажэйшай з багінь. Звяртаючыся да Парыса, кожная з багінь спакушае чалавека найвялікшым з таго, чым можа валодаць чалавек: Гера абяцае яму ўладу над людзьмі (гэту магчымасць можна абазначыць як рэалізацыю сацыяльнага), Афінa – быць дужэйшым за ўсіх (прыродны пачатак), Афродыта можа падарыць каханне прыгажэйшай з жанчын (пачуццёвае). Думаецца, што сучасны чалавек, аказаўшыся “на ростанях”, абраў бы іншы шлях, чым гэта зрабіў Парыс, які аддаў перавагу вышэйшаму з пачуццяў – Каханню...

Згодна з сучаснымі трактоўкамі філосафаў, чалавек з’яўляецца адзінствам трох пачаткаў: біялагічнага, сацыяльнага і псіхічнага. Значыць, так ці інакш у сваім жыцці ён ажыццяўляе і рэалізоўвае адзін з іх або іх сукупнасць. Калі чалавек рэалізовае сябе праз біялагічнае (за выключэннем нараджэння дзіцяці), бачым часцей зніжэнне чалавечага ў чалавеку: “Ён розумам святло тваё заве / І з ім усё-такі жывёлінай жыве”¹³, – не сумуе Мефістофель у вядомай спрэчцы з

¹¹ И.В. Гете, Собрание сочинений, М. 1976, т. 2, с. 8.

¹² І. Чарота, Інтэлігенцыя не ўзяла ад візіту таго, што павінна была і магла, Звязда 2009, 15 кастр., № 194, с. 7.

¹³ Ё.В. Гётэ, Выбраныя творы, Мінск 1999, с. 159.

Госпадам за душу Фаўста. Сацыяльны пачатак акрэслены формулай К. Маркса “человек есть человек общественный” і практыкай XX ст. з яго ўспрыманням чалавека як вінціка ў сацыяльным механізме. Калі ў структуры асобы пераважае псіхічнае, пачуццёвае, назіраем або ўзвышэнне, або зніжэнне чалавечага ў чалавеку.

Рэалізоўваючы сябе, чалавек так ці інакш спраўджвае або не спраўджвае сваё прадвызначэнне, сваю асаблівую ролю ў гісторыі, у жыцці іншага чалавека, пэўнай мясцовасці, народа, чалавецтва. І чым большая роля выконваецца чалавекам, тым большая адказнасць кладзецца на яго плечы, тым больш адметна накладваецца яго лёс на лёс грамадства, на развіццё нацыянальнай, чалавечай культуры і цывілізацыі. Духоўныя ж заваёвы могуць быць толькі на шляху Служэння. Слуга, але не раб, – прынцыпова іншая іпастась чалавека. У рамане “Гульня шкляных перлаў” нямецка-швейцарскага пісьменніка Германа Гесэ адзін з герояў, Старэйшы брат, пакінуў чалавечае грамадства, каб прысвяціць сябе захаванню кітайскай даўніны, стварыўшы чароўны куток-сад – Бамбукавы гай.

“Старэйшы Брат засмяяўся.

– Пасадзіць і выгадаваць у гэтым свеце чароўны бамбукавы гаёк яшчэ можна. Але ці ўдасца садоўніку ўмясціць увесь свет у гэты свой гай <...>

Не адзін раз Ёзэф Кнэхт гаварыў праз месяцы, праведзеныя ў Бамбукавым гаі, як пра асаблівы шчаслівы час свайго жыцця, часта называў яго “пачаткам абуджэння” <...> Крыху падобны, хоць і не зусім аднолькавы сэнс ён да гэтага надаваў слову “пакліканне”. Варта дапусціць, што “абуджацца” азначала ў яго імгненна ўсведамляць самога сябе, сваё месца ў кастальскім і агульначалавечым свеце <...> спакваля акцэнт перасоўваецца да самапазнання <...> свайго адмысловага, адметнага і непаўторнага становішча і прызначэння”¹⁴.

Кім быць і як служыць – у гэтым бачыцца магчымасць свайго самарэалізацыі ў свеце.

Фаўст здзяйсняе сябе ў *паўнаце* жыцця.

Маргарыта здзяйсняе сябе ў *любаві* да Фаўста.

Сымон-музыка здзяйсняе сябе ў *служэнні Мастацтву*.

Служэнне.

Паўната жыцця.

Любоў.

Тры адказы на пытанне аб сутнасці жыцця, аб тым, *праз што* можа рэалізаваць сябе чалавек. Гэтыя адказы знаходзім у двух творах – “Фаўст” Ё.В. Гётэ і “Сымон-музыка” Я. Коласа.

Дантаўскі герой праходзіць праз Пекла, Чыснец і Рай, каб наблізіцца да Бога, каб спазнаць асноўны закон, згодна з якім пабудаваны Сусвет, які злучае зоркі і сузор’і, а чалавека – з усім сутным: “**Любовь**, что движет солнце и

¹⁴ Г. Гесэ, Гульня шкляных перлаў: спроба жыццёпісу Магістра Гульні Ёзэфа Кнэхта з дадаткам ягоных твораў, Мінск 1991, с. 110.

светила”¹⁵. Таму што ў аснове Служэння, у аснове Жыцця – Любоў. І яна рухае чалавекам у розныя перыяды яго жыцця, на шляхах яго Служэння, у часы нараджэння і смерці. Таму што закон Любоўі – гэта наймагутнейшы, найвялікшы закон Сусвету.

Так *любіць* сваё мора, сваю рыбу, свае птушкі стары кубінскі рыбак Санц’яга (па творы Э. Хемінгуэя “Стары і мора”): “Ён вельмі любіў лятучых рыб, бо тыя былі яго найбольшымі сябрамі ў акіяне <...> Ён любіў зялёных чарапах і ястрабіныя дзюбы за іх элігантнасць і спрыт <...> Марскія свінні – гэта добрыя істоты <...> Яны нашыя браты, як лятучыя рыбы <...> Потым ён стаў шкадаваць вялікую рыбу, што зачэпілася на кручок <...> – Рыба, – сказаў ён, – я люблю цябе і вельмі шаную...”¹⁶.

Так *любіць* сваю пушчу стары паляшук дзед Даніла з паэмы Якуба Коласа “Сымон-музыка”. Душа – гэта слова сустракаецца ў аповедах дзеда Данілы і пра яго шмат разоў: “І душа па ёй тужыла”, бо гэта душа чалавека, які любіць пушчу, у каго ўсе праявы яе жыцця выклікаюць здзіўленне: “падзівіцца іх красой”, “вось дзе музыка – паслухаць”, “але пушча больш маўчыць”, “свята вее ў ім”, “дрэва кожнае ў бары / Мае свой асобны голас...”, “лес гаворыць”, “хоць ён дзікі, / Але мудры і дзіўны, / Сэнс ён мае патайны”¹⁷.

У гэтым выяўляецца і спрадвечнае духоўнае чалавекам сіл і з’яў прыроды. Але найбольш і найперш – нават не старажытнае, язычніцкае, але народнае, ментальнае, тое, што ўвогуле вызначае менталітэт беларуса, – уменне чалавека жыць у гармоніі з навакольным асяроддзем, прыстасоўвацца да суролага, дзікага, знаходзіць у ім патаемную прыгажосць, мудрасць, душу. Там, у лесе, нячутна прамаўляе душа чалавека, там, у лесе, адбываецца ўзвышэнне чалавека, і ў лесе, праз лес чалавек набліжаецца да разумення агульных законаў прыроды. Бо душа беларуса – гэта не толькі ўвасабленне Сымона-музыкі, але і дзеда Данілы. Дзеда – з разумам малога: малым быў Сымон, калі здзіўляўся таму, чаму здзіўляецца цяпер дзед Даніла. Так насуперак прыгнёту, насуперак уладзе “пушчы” як цемры духоўнай, дзед Даніла яшчэ раз сцвярджае-замацоўвае гэты велічы закон – **закон любіць**, любіць да пушчы, да таго, у чым узрасла, дзе расквітнела яго душа. І ў гэтым сэнсе дзед Даніла набліжаецца да гераіні Гётэ – да Маргарыты, абыходзячы Фаўста з іншага боку і выйшаўшы наперад яго, непасрэдна да самога Гётэ, да ягонай дыялектычнай думкі (вынік – дыялектычнае зліццё) – да думкі аб зліцці душы Маргарыты, поўнай Любоўі, і душы Фаўста, якая, прагнучы Паўнаты людскога існавання, заўсёды імкнецца наперад.

“...Канечны вынік мудрасці людскоў...” заключаецца ў тым, каб проста **любіць** усё тое, *праз што, у чым, з дапамогай чаго* чалавек рэалізоўвае сябе самога.

¹⁵ А. Данте, Божественная комедия, Минск 1987, с. 521.

¹⁶ Э. Хемінгуэй, Стары чалавек і мора, А. Сент-Экзюперы, Маленькі прынц, Мінск 1996, с. 195 – 262.

¹⁷ Я. Колас, Сымон-музыка, Мінск 1952, т. 4, с. 426–427.

“ – То же бывает и с матерями. Произведя на свет детей и отдав им вместе с молоком свою красоту и силу, они сами делаются невзрачными, и никто их больше не замечает.

– Но это печально, – сказал я, не утруждая особо своего ума.

– <...> Может это и печально, однако ведь и прекрасно. Так хочет закон <...> закон служения. Что хочет жить долго, должно служить”¹⁸.

Гэта словы іншага героя Г. Гесе – Лео, правядыра паломнікаў, тых, хто рухаюцца ў краіну Усходу. Гэта паломніцтва “струилось <...> навстречу свету, навстречу чуду <...> наша Страна Востока была не просто страна, не географическое понятие, но она была отчизной и юностью души...” [5, с. 30, 36]. І ў гэтым сэнсе закон Служэння – гэта закон захавання – захавання мараў дзяцінства, палкасці юнацтва, Веры, Надзеі і Любоўі, – усяго таго, без чаго чалавек не знаходзіць ды і не можа знайсці свой шлях ДА Бога, набыць (або вярнуць) сваю вышэйшую Боскую сутнасць.

“Канечны вынік мудрасці людской” схаваны ў наяўнасці *кантрасу*, *дыялектыкі* – быцця і небыцця, вечнага і смяротнага, *гармоніі Жаночага і Мужчынскага пачаткаў*. “Вечна-Жаночае / Вечна заве!”¹⁹, – завяршае велічную панараму касмічнага жыцця і лёсу чалавека ў ім Гётэ.

Душа Фаўста знаходзіць душу Грэтхен па-за межамі зямнога існавання, на прасторах Раю, каля Богамацеры.

Сустрэліся ў Зямным Раі, а потым пайшлі прыступкамі Нябеснага Раю героі “Боскай камеды” – Дантэ і Беатрычэ. Італьянскі гуманіст выступае першым паэтам новай гуманістычнай культуры ў сваім першым творы “Новае жыццё”: зямная прыгажосць Беатрычэ прыраўнена да вышэйшай, незямной прыгажосці: “Любовь гласит: дочь праха не бывает / Так разом и прекрасна и чиста. / Но глянула – и уж твердят уста, / Что в ней Господь нездешний мир являет”²⁰. Дантэ адраджае антычную традыцыю: вобраз зямной жанчыны ён бачыць азоранай святлом боскай прыгажосці.

Так, у паэме Гамера “Іліяда” ўзнаўляецца вобраз самай прыгожай жанчыны антычнага свету, з-за якой і пачалася Траянская вайна, – Алены Спартанскай: “дивно подобна она на бессмертных богов своим видом”. Так, Пенелопа (з паэмы Гамера “Адысея”) пасля 20 год разлукі з Адысеем з дапамогай багоў набывае прыгажосць, роўную боскай.

“В креслах она неподвижно сидела; и ей, усыпленной,
Все, чем пленяются очи мужей, даровала богиня:
Образ ее просиял той красой несказанной, какою
В пламенно-быстрой и в сладостно-томной с Харитами пляске
Образ Киприды, венком благовонным венчанной, сияет;
Стройный ее возвеличился стан, и все тело нежнее,
Чище, свежей и блистательней сделалось кости слоновой.

¹⁸ Г. Гессе, Избранное, М. 1984, с. 40.

¹⁹ Ё.В. Гётэ, Выбранные творы, Мінск 1999, с. 576.

²⁰ А. Данте, Новая жизнь, М. 1985, с. 39.

Так, одаривши ее, удалилась богиня Афина”²¹ (П. 18, вершы 190–197).

Антычная традыцыя ўслаўлення прыгажосці жанчыны адметна тым асаблівым святлом, той прамяністасцю, якой свеціцца, якую выпраменьвае жанчына, адухоўленая багамі. Хрысціянская традыцыя звязвае вышэйшую, духоўную прыгажосць з блізкасцю жаночага вобраза да Боскай дасканаласці. Рэалістычны малюнак змяшчае пералік прыкмет жаночай прыгажосці як звычайных праяў звычайнага свету: вочы, вусны, валасы... “Да зорак не падобны любай вочы, / Каралі шмат за вусны чырваней. / Не златакосая, пад колер ночы, / А снег бялей смугі яе грудзей”, – з санета У. Шэкспіра²². Сімвалічны вобраз каханай ствараецца прыпадабненнем яе вобліка да дасканалых ліній, узораў матэрыяльнага свету. Так, у вершы “Ракаўкі” французскі паэт П. Верлен параўноўвае аблічча жанчыны з лініямі ракавак, а Максім Багдановіч перастварае гэты верш па-беларуску: “Вось гэта удала ад шыі уражэнне, – / Ружова-белая, кароткая яна, – / А тая – вушанят прыгожых закругленне. / І сэрца хваляваць магла між іх адна...” (пераклад М. Багдановіча)²³.

Спалучэнне язычніцкай і хрысціянскай традыцый пры стварэнні вобраза жанчыны, калі зямная прыгажуня бачыцца ў азарэнні незямным святлом, сустракаем у “Боскай камедыі” Дантэ: “Затім не Беатрычэ з цеплынёю / Я стаў глядзець, але яна мяне / Сляпіла прамяністасцю сваёю, / І я ад ззяння гэтага знямеў”²⁴. Францэска, герой санетаў Ф. Петраркі, бачыць сваю Лаўру на нябёсах, яна становіцца настаўніцай, выратавальніцай чалавека на яго зямных шляхах: “Расставшись с оболочкою земною, / Мадонна взмыла во владенья света. / Живая, лишь сиянием одета, / Она с высот небесных правит мною”²⁵. Вобраз ззяючай Лаўры ўслаўляецца і ў цыкле “Санеты на жыццё мадонны Лаўры”. Петрарка аднаўляе антычную традыцыю, якая пераасэнсоўваецца праз прызму і хрысціянскай і свецкай культур: яго Лаўра азораная вышэйшым святлом, і выпраменьванне нябеснага святла рэальнай жанчынай успрымаецца як асаблівасць яе зямной прыгажосці.

Адраджэнне прыйшло з адкрыццём чалавека, падобнага да Бога, прыроўненага да вышэйшай Боскай прыгажосці. Петрарка быў сярод першаадкрывальнікаў, пераствараючы жаночы вобраз «той, что в белоснежный одета свет»²⁶, “Богиня ль то, как смертная, скорбит? / Иль светит в скорби свет богоявленный”²⁷; “Она предстала мне виденьем рая, / Явлением небесным – вплоть до звука / Ее речей, где каждый слог – Осанна”²⁸.

²¹ Гомер, Одиссея, М., 1981, с. 149.

²² У. Шэкспір, Санеты. Трагедыі, Мінск 1989, с.47.

²³ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 59.

²⁴ Хрэстаматыя па літаратуры народаў свету, Мінск 1995, ч. 1, с. 397.

²⁵ Ф. Петрарка, Сонеты, Мінск 1982, с. 114.

²⁶ Ф. Петрарка, Сонеты, Мінск 1982, с. 120.

²⁷ Ф. Петрарка, Сонеты, Мінск 1982, с. 73.

²⁸ Ф. Петрарка, Сонеты, Мінск 1982, с. 47.

Вобраз Алены Спартанскай у трагедыі Гётэ ўзнаўляецца з улікам гэтай традыцыі: “Какой в меня поток сиянья хлынул!” (пер. Б. Пастэрнака²⁹), – захоплены-здзіўлены Фаўст, убачыўшы антычную прыгажуню ў палацы імператара. У кантэксте адраджэнскіх ідэалаў успрымае жанчыну М. Багдановіч. У вершаваным апавяданні “У вёсцы” не толькі абагаўляецца простая вясковая дзяўчынка, калі падхоплівае на рукі маленькага хлопчыка і ўсміхаецца яму³⁰ – **узвышаецца душа чалавека, які здолеў убачыць, зразумець характэрнае дзівочай душы.**

Ці не ў гэтым заключаецца асаблівая місія, прызначэнне літаратурнай класікі, якая дазваляе разумець і асэнсоўваць тое, што чалавек бачыць у звычайным жыцці, у штодзённых клопатах?! Класічная формула гэтай непараўнана вялікай ролі літаратуры ў справе пазнання, разумення, выяўлення сутнасці чалавека і свету, дадзена майстрам вострага бачання і трапнага выразу – Шэрлакам Холмсам: “Я вижу это, я делаю выводы <...> Вы смотрите, но вы не наблюдаете, а это большая разница”³¹

Ці не ў гэтым – **перадаць іншаму абагоўленае пачуццё, пачуццё захаплення вышэйшай прыгажосцю чалавека** – і заключаецца чалавеказнаўчая, чалавекатворчая місія класічнага мастацтва?!

Але, на жаль, “падрабнела і людзіна, / Падрэбнеў цяпер і свет...”³², – сказаў напачатку XX ст. дзед Даніла, герой паэмы І. Коласа “Сымон-музыка”.

У літаратуры, у лепшых яе творах – у літаратурнай класіцы – бачым зусім іншае. Толькі ці разумеем, ці здольны мы зразумець тое, што бачым?!

Матыў адухаўлення, абагаўлення чалавека (праз дотык, судакрананне, лучнасць, сумоўе) – скразны ў суветным мастацтве. Так, Саваоф на карціне Мікеланджэла “Стварэнне свету” працягвае руку, і вось-вось яна дакранецца да рукі Адама. І чалавек ажыве... **Перадаць іншаму жыццё, пачуццё любові, абагаўлення свету, людзей, жыцця...** Гэтае ж самае знаходзім і ў беларускай літаратуры. Ад услаўлення прыгажосці жанчыны, вышэйшай яе праявы – духоўнай, азоранай святлом незямнога ззяння, пісьменнікі пераходзяць да ўслаўлення таго, што менавіта такая жанчына ўзвышае чалавека, закаханага ў яе. **Вышэйшая прыгажосць адухаўляе, абагаўляе чалавека, які яе бачыць, які захоплены ёю.** Так, матыў стварэння прыгожай Галатэі антычным скульптарам Пігмаліёнам дапамагае Максіму Танку ўзнавіць цудоўны з момантаў тварэння: момант ажыўлення, адухаўлення прыгажосці: “ – Шчаслівы ты, што можаш Галатэю / У мармуры стварыць, Пігмаліён. / Перад яе прывабнасцю нямею. / І мне здаецца, што ўсё гэта – сон. / – Не сон! / Чакай / Яшчэ разцом прайду я, / Яшчэ распраўлю валасоў брую. / І ты пабачыш наяву жывую. / Глядзі! Скідае туніку сваю”³³.

²⁹ И.В. Гете, Собрание сочинений, М. 1976, т. 2, с. 244.

³⁰ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 144–146.

³¹ А. Конан Дойл, Записки о Шерлоке Холмсе, Минск 1981, с. 48–49.

³² Я. Колас, Сымон-музыка, Мінск 1952, т. 4, с. 426.

³³ М. Танк, «Мне пару крыл дало юнацтва...», Мінск 2003, с. 59.

Тры пераклады адной фразы Мефістофеля, героя трагедыі Гётэ “Фаўст”, даюць, па нашу думку, спецыфічнае і надзвычай дакладнае тлумачэнне сутнасці не толькі навуковага пазнання, але супастаўлення, судакранання аднаго з другім: “Кто хочет знать, что есть живое, / Сначала дух живой убьет, / Все части сложит, / **Связи** вскрыет – / *Духовной* лишь недостает!” (пер. В.Васільевай³⁴). “Любой предмет желая изучить, / Чтоб ясное о нем познание получить, / Ученый прежде душу изымает, / Затем предмет на части расчленяет / И видит их.. Да жаль, / *Духовная их связь* тем временем исчезла, унеслась...”³⁵. “Во всем подслушать жизнь стремясь, / Спешат явления обездушить, / Забыв, что если в них нарушить / *Одушевляющую связь*, / То больше нечего и слушать”³⁶. Гэту спецыфічную сутнасць чалавечых зносін таксама можна вызначыць паняццем “*духовная их связь*”, калі адбываецца найвялікшы з цудаў: чалавек атрымлівае тое, што нясе жыццё, – “одуховляющую связь”.

Так адраджаецца наноў душа паэта, узвышаюцца пачуцці чалавека, калі ён прыгадвае-ўспамінае моманты духоўнага, душэўнага прасвятлення: “Страница лепшая ў штодзённіку жыцця! / Зноў з ціхай радасцю цябе чытаю я, / Хай шмат чаго /ўжо/ з тых гадоў крыніца змыла / У памяці маёй, хай тэй дзяўчынкі мілай / Ўжо воблік губіцца ў цёмнай глыбіне, / Я веру, ў цяжкі час ён гляне на мяне”³⁷.

Пераўтвараючая, адраджаючая, **ствараючая місія жанчыны**... Але ж гэта і **пераўтвараючая сіла мастацтва**, творчасці ўвогуле... У цяжкія хвіліны чалавеку сапраўды могуць дапамагчы светлыя ўспаміны – з дзяцінства, калі яно было радасным, шчаслівым, каханым, маладосці, іншыя прыклады велічы, прыгажосці душы чалавечай.

Гэта сцвярджае М. Багдановіч – каханне наталіе душу чалавека новай радасцю: “А мне – вясёла. Блішчаць вочы, / І кроў ад шчасця аж кіпіць. / Іду я радасны, харошы, / Знікае з сэрца пустата...”³⁸. Каханне пераўтварае чалавека. Яно дазваляе ўбачыць прыгажосць ва ўсім, што ёсць навокал – пераўтварае Сусвет: “Іду я радасны, харошы, / Знікае з сэрца пустата... / А пад рызінавай калошай / Ціхука хлюпае слата” – “...Гэта чуда зрабіў Ваш прывет”: “Я, бальны, бесскрыдлаты паэт, / Помню, раз пазабыў сваё гора, – / Гэта чуда зрабіў Ваш прывет...”³⁹. **Каханне пераўтварае яго і яе, пераўтварае свет навокал.**

Захапленне М. Багдановіча красой: “О, колькі ёсць красы цудоўнай поруч з намі...”, – аднаўляе рэнесанснае, гуманістычнае ўспрымання свету, што праходзіць у класічнай літаратуры з часоў Ф. Петраркі. Пад уплывам моцнага пачуцця, кахання чалавек пачынае бачыць прыгажосць навакольнага свету і, успрымаючы яе, **дабраслаўляе свет у цэлым**: “Благаслаўлены дні і сінь начэй,

³⁴ Г.М. Васильева, Pars pro toto в «Фаусте» И.В. Гете, Всемирная литература в контексте культуры: XV Пуришевские чтения, М., 2003, с. 47.

³⁵ Цыт. па: Системный анализ и принятие решений, М. 2004, с. 442.

³⁶ И.В. Гете, Собрание сочинений, М. 1976, т. 2, с. 69.

³⁷ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 146.

³⁸ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 242.

³⁹ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 219.

/ I год, і час, і дзіўнае імгненне, / I край той ціхі, і кутка квітненне, / Дзе я ў палон папаўся двух вачэй” (пер. М. Дуброўскага).

Матыў дабраславення, дабраславення каханья, **дабраславення жыцця і Сусвету** – скразны, з ліку “вечных” у сусветнай літаратуры.

Каханне не толькі пераўтварае таго, хто кахае. Яно пераўтварае і вобраз каханай. І гэты, адноўлены, перароджаны, **абагоўлены вобраз каханай наноў узвышае паэта**. “Чым болей сходзіць дзён, начэй, / Тым імя мілая вышэй”⁴⁰ – гэта не толькі непаўторны вобраз дрэва, ліпы, на кары якой выразана імя каханай. Гэта вобраз вышэйшага духоўнага пачуцця, сімвал душэўнага прасвятлення, узвышэння, якое перажывае паэт, убачыўшы гэты надпіс шмат год пасля, калі згадвае тую, якую кахаў, калі ўспамінае каханне.

І менавіта яно здольнае ўратаваць чалавека, ператварыць яго з “чарвяка” ў “матыля”, калі скарыстаць вядомую “формулу” Дантэ: “...только черви мы, / В которых зреет мотылек нетленный...” – і **“Сильно душа от этого похорошет может”**⁴¹, – нібыта працягвае гэту тэму Максім Багдановіч...

Пераўтвараючая сіла каханья. Вагітная – маці. Змяняецца жанчына – і дзякуючы яе змяненню – ахвяравальнаму! – не толькі змяняецца іншы чалавек і свет навокал, але і працягваецца наноў жыццё.

Такі закон прыроды – прыроды наракольнай, прыроды чалавечай. І следванне гэтаму закону – вышэйшаму – услаўляецца ў творчасці Максіма Багдановіча як найвышэйшая заканамернасць і прыгажосць: “Так крохкая, пушыстая багатка / Пад ветрам алітае, каб магло / Яе насенне узрасці і кветнуць, / І толькі кволае сцяло пасля / Гаворыць аб жыцці, дзіцям адданым”⁴².

Як не згадаць побач з радкамі М. Багдановіча вершаванья радкі Г. Гесе (“Мудрасць браміна”), напісаныя пазней багдановічавых, але ўсё аб тым жа: “Не дороги нам дни, не жаль нам их нимало, / Чтоб то, чем дорожим, росло и созревало – / Цветок ли плещуем в саду, где сладко дышим, / Ребенка ли растим или книжечку мы пишем”⁴³.

Новым жыццём пераўтвараецца жанчына. Новым жыццём пераўтвараецца Сусвет. “Так таінственна ўсё, так знаёма, // Ўсё так проста і так неразгадана” (“Хаўтуры”)⁴⁴. І хоць смерць крочыць крок у крок побач з жыццём, і хоць “ціха паўзушчы чарвяк // Ўсё ж дагнаў нас ля самай магілы...”⁴⁵, але паэт дабраслаўляе жыццё. Таму што асноўны матыў у творчасці М. Багдановіча – матыў дабраславення. Дабраславення жыцця, каханья і нават смерці, калі за ёй стаіць новае жыццё. Гэтаму навучыў Максіма вопыт маці. Вопыт Марыі Апанасаўны. Гэта яна памерла, “каб жыццё дзіцёнку даць!”⁴⁶. Гэта яна засталася дзеваю-маці, маці-ахвяравальніцай. Засталася загадкай для Максіма.

⁴⁰ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 153.

⁴¹ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1993, т. 2, с. 48.

⁴² М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 163.

⁴³ Г. Гесе, Избранное, М. 1984, с. 371.

⁴⁴ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 241.

⁴⁵ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 134.

⁴⁶ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 165.

Загадкай Мадонны. Загадкай зоркі Венеры. Крохкай і пушыстай багаткі. Кветак прыгожай восені, што ўзрасталі “ўспаённыя / Тугаю, горам, слязінкамі лета”⁴⁷. “Кветы чырвоныя, неапылёныя”⁴⁸ – гэта іх напаткаў цяжкі лёс: “Плачце, галіны, лісты!”⁴⁹. Гэта жанчына засталася загадкай, якую паэт так і не здолеў разгадаць. Але якую цаніў вышэй за ўсё, якую дабраслаўляў усімі сіламі сваёй закаханай душы, усёй магутнасцю свайго ўзнёслага таленту. Загадку, што праляцела па вуснах Мадонны, Моны Лізы, Веранікі, заўважылі паэты, але разгадаць не здолелі: “І прад высокаю красою, / Увесьь зачараваны ёй, / Скланіўся я душой маёй, / Натхнёнай, радаснай такою...” (“Вераніка”)⁵⁰.

Гэты *матыў схілення перад вышэйшай прыгажосцю* быў крышталізаваны ў творчасці М. Багдановіча, перайшоўшы ў новы вобраз, ва ўчынак знашняга плану, выліўшыся ў *жаданне прыпасці да слядоў той, якую ён кахае*: “... Тады бы, пэўна, выціснулі боты / Па мяккаму асфальту рад слядоў. / І я, нявідны для цябе і бледны, / Не бачачы нічога ўкруг сябе, / Прыпаў бы к ім...”⁵¹.

У Ф. Петраркі: “Я прыпадам к ёе стопам в стихах...”⁵²

Самы светлы, самы ўзвышаны матыў усёй сімфоніі кахання-стварэння: матыў дабраслаўлення. *Сімвалам вышэйшага дабраслаўлення – змянення праз каханне, ажыўлення ў чалавеку Боскага прэмня – становіцца той, хто ўкленчыў*: “О, як дрогнула сэрца! / Я пачуў Я каленямі стаў / Прад табой...”⁵³.

...Змаглі хіба што схіліць галаву, ўкленчыць прад ёю, захаваць навечна зачараванне. Але разгадаць не змаглі, як не змаглі разгадаць усмешку Моны Лізы – пакаленні да Леанарда, да Максіма, пакаленні пасля Леанарда, пасля Максіма...

“Восходит Матери лицо – И замыкается кольцо” (Уладзімір Бойка).

«Nos victor eris... сим ты будеш побеждать» (Васіль Розанаў).

Рэалізоўваючы сябе, чалавек найперш апладняе, узвышае, адухаўляе, нават абагаўляе сваю душу тым, “*от чего растет душа человека*”: “Не твои ли песни поются теперь в час жатвы?.. Для чего же ты хочешь еще и красоту взять от них?.. под песни кладут в колыбель человека и под пение же опускают в могилу его... чем он утишит печаль кроме песни твоей?.. Так же и в день радости он призовет тебя.. Но когда пробудится душа человека, – только песня сможет утолить ее... – но пусть же в песнях будут мысли мудрые и поучающие, чтобы кроме красоты была в них и польза для людей... – ибо сама красота и есть **то, от чего растет душа человека**”⁵⁴.

Ці не самы галоўны вынік жыцця... Расце, відавочна, найперш і найбольш – ва ўмовах Кахання, калі душа напоўнена Любоўю. Але не толькі ёю.

⁴⁷ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 67.

⁴⁸ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 202.

⁴⁹ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 136.

⁵⁰ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 152.

⁵¹ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 243.

⁵² Ф. Петрарка, Сонеты, Мінск 1982, с. 126.

⁵³ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1992, т. 1, с. 156.

⁵⁴ М. Багдановіч, Поўны збор твораў, Мінск 1993, т. 2, с. 58–59.

Абазначаючы “вобраз і падабенства” чалавека, богасловы называюць тыя якасці, якія прыпадабняюць чалавека да Бога: **любоў, свабода, здольнасць ствараць**. Думаецца, што гэта якраз тыя першыя якасці, “от чего растёт душа человека”. І ў гэтым быў прарыў чалавецтва і яго мастацтва да зорных вяршыняў духоўнасці, прыгажосці як патэнцыяльнай магчымасці рэалізацыі свайго вышэйшага, Боскага, патэнцыялу, свайго “вобразу і падабенства”.

“Усеагульная сытасць і хуткасць руху неўзабаве будуць дасягнуты, але далей што? – пытаўся вядомы вучоны Дз.С. Ліхачоў. І адказваў: – “Развіццё культуры! А мы скарачаем культуру, скарачаем выкладанне гуманітарных навук у школе”⁵⁵. Творчасць – гэта стварэнне чалавека як “вобраза і падабенства”, тое, што ператварае “чарвяка” ў “матылька”, паводле вобразнага празрэння Дантэ.

Праз любоў і творчасць, якія ажыццяўляюцца свабодным выбарам свабоднага чалавека ва ўмовах свабоды творчасці (або як сказаў Гётэ апошнімі словамі Фаўста: “народ свабодны на зямлі свабоднай...”⁵⁶), можа быць спаўна рэалізаваны гэты шлях, на якім “расце душа чалавека”. У прынцыпе, гэта і ёсць вызначэнне сэнсу, прызначэння і зместу чалавечага жыцця, акрэсленага пошукамі Фаўста. Маргарыта-Грэтхен – алегорыя Каханьня, і Фаўст – сімвал паўнаты чалавечага існавання. Праз творчасць у самых розных сферах прыватнага, грамадскага, цывілізацыйнага жыцця ён рэалізуе сябе і ў выніку дасягае **Гармоніі Жаночага і Мужчынскага** – вышэйшага ідэалу Боскага тварэння адносна чалавека...

Душа расце з часу нараджэння, у час працы, у паўсядзённых клопатах, у простае чалавечай радасці. З гэтага яна набіраецца мудрасці. І ўсё гэта яна пажынае ў час смерці чалавека.

І забраць з сабой можа толькі тое, ад чаго і што яна ўзрасціла ў самой сябе.

Фаўст памірае. Але Мефістофель, які спрачаўся з Госпадам за душу чалавека, не ўпільнаваў душу Фаўста. Гэтую бессмяротную часцінку ўносяць анёлы – туды, дзе пануюць Бог і вечнасць, дзе наканавана сустрэцца душам Фаўста і Маргарыты. Іх сустрэча-зліццё і ёсць адказ на пытанне, які так засяроджана шукаў Фаўст з самага пачатку трагедыі. Гэта сустрэча-зліццё і будзе асновай вечнага кругавароту жыцця ў прыродзе, умовай нараджэння і існавання чалавека на Зямлі. Асноўны сэнс “вечнасці” Фаўста, такім чынам, – ва ўзбагачэнні бессмяротнай чалавечай душы, узвышэнні яе ў пошуках і пакутах, у вечным памкненні да недасяжных вяршынь творчасці, любові, самаздзяйснення.

Ілюструючы апошнюю сцэну трагедыі Гётэ, беларускі мастак Арлен Кашкурэвіч заўважыў: “Прыгожы юнак на ілюстрацыі – гэта не анёл, гэта – душа Фаўста, душа абноўленая, адроджаная. Я так і запісаў у сшытку: “Фаўст аслеп, але пачаў бачыць унутраным зрокам”. Гэта вобраз адноўленага Фаўста. Ён ачышчаецца, ён пачынае разумець сутнасць, тое, дзеля чаго чалавек жыве. Зноў запіс: “Жыць трэба ў імя наступных пакаленняў, а сучасныя людзі

⁵⁵ Д.С. Лихачев, Заметки и наблюдения: Из записных книжек разных лет, Л. 1989, с. 275.

⁵⁶ Ё.В. Гётэ, Выбраныя творы, Мінск 1999, с. 559.

думаюць больш пра сябе”. Вось гэта Фаўст зразумеў, гэта “ўбачыў”. Кожнае пакаленне праходзіць праз свае спакушэнні і пераадольвае іх на шляху да самаўдасканалення, у пошуках Ісціны” (гл. інтэрв’ю з аўтарам гэтага артыкула⁵⁷).

Так, самая важная ісціна – захаваць сваю душу жывой, каб яна не счарсцвела ў жыццёвых выпрабаваннях, не знікла, як шагрэневая скура... Прыгадаем трылогію амерыканскага пісьменніка У.Фолкнера “Вёсачка”, “Горад”, “Асабняк”. Флем Сноўпс, жыццё і “расчалавечванне” якога складае сюжэт трылогіі, быў напачатку апошнім бедняком у вёсачцы. Але з цягам часу ён становіцца ўладаром раскошнага асабняка. Здабываючы багацце, Флем Сноўпс не саромеючыся, “аддаваў на закланне” сваіх блізкіх, сяброў жа ў яго і быць не магло. Адночы аднаму з герояў трылогіі прысніўся сон: быццам Флем Сноўпс заклаў сваю душу Князю Цемры, а калі прыйшоў за ёю, чэрці аддалі яму карабок ад запалак. Толькі замест душы ў карабку ў куточку герой знайшоў кавалак засохлага бруду: так знішчылася, счарсцвела, ператварылася ў бруд душа гэтага чалавека.

Фаўст прыходзіць у канцы свайго жыццёвага шляху да душэўнага “прасвятлення”. Яго душа ачышчаецца, аднаўляецца ў жыццёвых клопатах. Невыпадкова таму А. Кашкурэвіч знаходзіць для ўвасаблення яе трапны мастацкі вобраз. Ці не пра тое нагадвае і вобраз адроджанай наноў прыгажосці – багіні кахання Венеры на карціне С. Іацічэлі “Нараджэнне Венеры”?! Ці не пра тое нагадваюць іншыя названні намі вобразы жанчын – увасабленні не толькі жаночай красы, але і вечных сімвалаў – сімвалаў душэўнай, духоўнай прыгажосці?!

Пэўна, чалавек жыве тады, калі ў ім ажывае яго творчая душа, як ажыла статуя Галатэі, створаная Гігмаліёнам, як дзякуючы сіле кахання, набыла вечнае жыццё і страчанага мужа Купідона яго жонка Псіхея.

Таму, калі хочаце жыць, – тварыце.

Калі хочаце жыць прыгожа – тварыце вакол сябе прыгожае.

Калі хочаце жыць вечна – шануйце ў сваіх пачуццях, у сваіх справах мінулае і сучаснае, каб будучыня працягнула вам сваю руку ўдзячнасці.

Тварыце ў сваёй душы вечнае – Любоў.

---

⁵⁷ Г.Я. Адамовіч, «...Чытаю ілюстрацыю як літаратурны твор...»: нататкі з творчай лабараторыі «Фаўст–XX ст.»), Мастацтва 1993, № 8, с. 54–63; № 9, с. 5–11. Інтэрв’ю з А. Кашкурэвічам увайшло таксама ў тэкст кнігі: Г.Я. Адамовіч, 3 крыніц сусветнай літаратуры, Мінск 1998, с. 315.